

Jon Haarberg: Nei, vi elsker ikke lenger. Litteraturen og nasjonen

John Haarberg

Nei, vi elsker ikke lenger. Litteraturen og nasjonen

2017 296 s. Oslo Universitetsforlaget, ISBN: 9788215026503

Hans Hauge

Hans Hauge (f. 1947) dr.phil., lektor emeritus ved Nordisk, Aarhus Universitet.

norhh@cc.au.dk

Siste publikasjoner: «Har der været modernisme i England?» i Anders E. Dam et al. (red.), *Distansens patos*, 2017 samt *Løgstrup, Heidegger og nazismen*, 2016.

Jon Haarberg har udgivet en spændende, tankevækkende og trist bog. Trist fordi han synes at have givet op. Han har ikke Gudleiv Bøs optimisme som i *Å dikte Norge* fra 2006. Bø var overbevist om, at det flerkulturelle Norge ville blomstre. Han er heller ikke satirisk-ironisk over for det norske, som Stian Bromark og Dag Herbjørnsrud var i deres afmytologiserende *Norge: Et lite stykke verdenshistorie* (2005). Jeg har nogle kritiske kommentarer, og så er jeg uenig med Haarberg. Det betyder altså på ingen måde, at det er en dårlig bog. Den er uhyre velskrevet og oplysende, men den inviterer til debat og modsigelse. Det er vel også meningen.

Hvad mener jeg med, at bogen er trist, fordi Haarberg har givet op? Nationallitteraturen er forsvundet. Det er trist, men det er der ikke noget at gøre ved. På en indirekte måde er Haarberg dog med til at fjerne den. «Dire, c'est faire». Når han skriver den er på vej væk, bidrager han til dens forsvinden. Så noget gør han.

Han fremstiller Norge som et forsvarsløst offer. Om nationalismen siger han med en tsunamilignende metafor: «den skylte inn over landet». Gad vide hvor den kom fra? Skyllede den Vinje, Aasen og Wergeland helt omkuld? Der var jo modstand mod nationalismen i Norge. Den kom fra præsterne og bønderne. Imod digterne og professorerne. Det kan hverken være fra Danmark eller Sverige, at bølgen kom. Haarberg mener vist fra Tyskland, men nationalismen må også have skyllet ind over Tyskland. Nu er nationalismen ebbet ud, i stedet er en global liberalisme skyllet ind over landet, og der er også kommet indvandrere.

Indvandringen er en «bølge» (162). Global liberalisme (mener han mon globalisering?) og migration har gjort nationsstaten til fortid. Det er en tvivlsom diagnose.

Haarberg er ikke glad over, at nationallitteraturen er ved at forsvinde. Den er hans gamle kærlighed. Han er blot realist. Kærligheden er ophørt. Han elsker ikke længere Norge. Han lever i et postnationalt Norge. Den globale liberalisme er ikke noget, han vil kæmpe for eller imod, og indvandringen og islam vil han hverken kæmpe imod eller for. Der er ikke noget at gøre. Det er skæbne og ikke valg. Der findes et «nyliberalistisk regime» (235) selv i Norge og åbenbart ikke demokrati. Det er forbi. Haarberg er en Untergangster des Abendlandes.

Jon Haarberg er også modernist. Det vil sige i nationalismeteorisk henseende. Han er det ikke helt på den måde, som når ordet bruges af Dag Solstad om Olav Duun, og som Haarberg citerer: «Modernismen tok knekken på Olav Dunn» (137), lyder citatet, og Haarberg tilslutter sig tilsyneladende Solstads synspunkt om, at modernismen også knækker nationen. Nationalismen er et afsluttet projekt og derfor også nationallitteraturen. Afslutningen har ikke ramt nationalsproget endnu, for Haarberg skriver trods alt på norsk.

Haarberg afslutter med, at «den nasjonale tragedien består formodentlig i at vi ikke lenger vet hvem 'vi' er, og at det nok ikke finnes hjelp å få verken hos Solstad eller Duun» (137). Er hans bog en tragedie? Ja. Om skilsmisse og tabt ungdomskærlighed og om et objekt, der næsten er forsvundet: litteraturen. En litteratur fødes med Norges dæmring, og den når et højdepunkt med verdensnavnene Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie, hvorefter det går nedad.

Men altså: Nationen er blevet skilt fra litteraturen. Der findes ingen hjælp. Ikke hos Duun, men heller ikke hos Solstad, der hos Haarberg lider samme skæbne som Duun. «Modernismen tok knekken på Solstad», kunne man sige. Dunn står som *pars pro toto* for hele litteraturen og jo ikke kun den norske. Litteraturen kan ikke hjælpe os.

Hvorfor er Haarberg nationalismeteorisk modernist? Fordi modernister ser nationen som en ny opfindelse, men det gjorde de første nationale digtere ikke selv. Modernisterne har afsløret de gamle nationalister. Modernisten siger, at nationalismen skaber nationen og får den og litteraturen til at se meget gammel ud.

En norsk modernist vil lade norsk litteratur begynde i 1814 eller senere. Haarberg siger ca. 1850. Man kunne argumentere for ca. 1905 eller endnu senere (se nedenfor). Der fandtes ikke norskdom eller norskhed før 1814. Haarberg regner ikke med Kåre Lundens kritik af modernismen i *Norsk grålysning*. Haarberg ignorerer ganske enkelt modstanderne: altså antimodernisterne eller perennialisterne, som de kaldes. Den glimrende norske nationalistehistoriker – og modernist – Arne Bergsgårds *Nasjonaliteten i europeisk historie* (1946) nævnes heller ikke. I det hele taget er nationalismeteorier meget sparsomt repræsenteret, og Haarberg synes at basere sig næsten udelukkende på to marxistiske teoretikere: Benedict Anderson (der har et positivt syn på nationen) og Eric Hobsbawm (der troede, at hvis man kunne vise, at nationer var opfindelser, ville de forsvinde). Det skal også tilføjes, at den boom i modernistisk nationalismeteorier, der kom frem i 1970'erne, havde en vis forbindelse til især EU's postmoderne projekt med at ophæve nationalstaten. Et projekt der er opgivet i dag. Nationsstaten er ikke på vej bort, som Haarberg tror. Tværtimod. Tragedien er afværget. EU betragtes i dag som et system til bevarelse af den europæiske nationsstat. Det er derfor, jeg mener, hans diagnose er forkert.

Haarberg fortæller ikke historien om norsk litteraturs begyndelse, midte og afslutning, men han «utredet [...] enkeltsaker» (9). Når Haarberg fortæller, synes jeg dog, han glemmer noget vigtigt: Skandinavismen og det nordiske. Der var en fælleslitteratur i lang tid. Kingo, Holberg, Bjørnson, Ibsen, Undset, Sandemose osv. var fælles nordiske. Fælleslitteraturen levede på trods af nationalismen videre til langt op i det tyvende århundrede. Den verdslige litteratur videreførte den kirkelige før-nationale fælleslitteratur, Brorson, Kingo og Dass var fælles og er det endnu. Dass og mange andre norske synges i Danmark i dag. Dass lever i bedste velgående, selvom Haarberg siger det modsatte. Dass er Dass, også selvom Norge ikke lever.

Haarberg indleder med et afsnit om, hvad nationallitteratur er. Jeg vil mene, at Haarberg i den forbindelse tildeler Herder en alt for afgørende rolle. Han kunne have fulgt Benedict Anderson eller Ernest Gellner, som han har læst. Nationalismen har nemlig ingen far eller et ophav i modsætning til politiske ideologier som liberalisme, konservatisme og socialisme.

Dernæst følger et kapitel om de første antologier med norsk digtning. Det er et indholdsrigt og oplysende kapitel. I kapitel tre får vi historien om, hvordan nationallitteraturen fik en far, og faren blev Petter Dass. Det er igen et stærkt kapitel om, hvordan Welhaven forsynede nationallitteraturen med en far, dvs. han nationaliserede den før-nationale litteratur. Og Welhaven gøres næsten til den norske nationallitteraturs skaber.

Historien om de fire store, Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie, får vi fint beskrevet, og kapitlet er mest en historie om norsk Gyldendal. Forlagshistorie med andre ord. Dernæst om Dag Solstad og Jan Erik Vold, så et om nationalsange og om Kongens nytårstale. I afsnittet om nationalsangen eller sangene er Haarberg igen optaget af, hvem «vi» er. Identitet med andre ord. I den forbindelse virker han igen trist, for han beklager tilsyneladende, at vi er blevet til jeg, fordi Ole Paus' popsang hedder «Mitt lille Norge», men H.C. Andersen sang altså: «I Danmark er jeg født» og «Danmark mit fædreland». Jeg noterer mig, at Haarberg ikke nævner Breiviks navn (som heller ikke hedder Breivik længere).

Haarberg bryder sig ikke om «Ja, vi elsker», og han tror ikke, den vil overleve, og han påpeger, at endog kongen har sagt farvel til nationallitteraturen. Det har man, hvis man citerer «udenlandske» forfattere. Haarberg nævner i forbindelse med Jan Kjærstad, at sidstnævnte henviser til «*utenlandske*» forfattere (108). Hvorfor ordet «udenlandsk» skal kursiveres, ved jeg ikke. Og er det noget særligt epokegørende i at henvise til John Steinbeck? Welhaven og Wergeland henviste også af og til til *udenlandske* forfattere.

Og så nærmer vi os tragedien i to afsluttende dystre kapitler. Det første (kap. 8) er et fadermord. Petter Dass blev i sin tid gjort til nationallitteraturens far, men det er han ikke længere, fordi han har fået «nye landsmenn». Det sidste kapitel er en svanesang. Der er nu et tomrum, men så er der måske et lille håb om et nyt vi – et «leserfelleskap». Her er det, han siger, at «vi» nu befinder os i en tid, der minder om tiden før nationalismen. Hvordan var det før nationalismen? Det var dobbeltmonarkiets tid, dengang Danmark-Norge var et mindre slaveimperium. Indbyggerne i «Norge» før 1814 var passive ofre for nationalismen, og i dag er de passive ofre for indvandring og globalisme. Der er ikke meget tilbage hos Haarberg. «Vi må bygge et nytt». Hvem vi? Og et nyt hvad? Et fællesskab i litteraturen. Det ville være en ide at læse Vergil igen, hvorefter han nævner en lunken «verdenslitteratur». Det er triste udsigter.

Haarberg har ret i, at staten ikke længere har brug for litteraturen som dannelsesmiddel, og netop derfor er litteraturen rykket «ud» på markedet. Der har Knausgård da fået stor succes. Som Bergsgård skrev: «Kunst og dikting må etter sin natur vera nasjonal i rot og art, men i sine høgaste utslag har den òg vorti internasjonalt sameige». Haarberg vil ikke være enig, men er Ibsen, Hamsun og Knausgård ikke glimrende eksempler på, hvad Bergsgård skriver? Haarberg har ret i, at litteraturen ikke længere er brugbar som nationaliseringsmiddel i skolen, og det skyldes, at litteraturen og avisen har mistet magt til massemedier og især musik og film, og det skyldes, at man ikke skal nationalisere dem, der allerede er nationale. Nationen er bygget, den skal kun repareres her og der, og de eneste, der skal nationaliseres, er indvandrere, og der kan nationallitteratur være et godt middel. Det synes Haarberg vistnok ikke. De fremmede skal ikke fornorskes, for det norske er ikke mere, hvad det var. Haarberg kunne overveje, om det netop ikke er de nye landsmænd, der skal læse Olav Duun, Camilla Collett og Petter Dass. Han gør lidt det samme som nykritiske litteraturlærere, der til deres elever sagde, at de ikke behøvede at lære litteraturhistorie, men lærerne kendte selv litteraturhistorien. Haarberg svigter de nye landsmænd. I behøver ikke at læse Bjørnson, men ham har Haarberg jo læst. Hvem vinder ved det?

Haarberg skriver vidende om Petter Dass, men ikke om religion. Haarbergs hermeneutik kommer tydelig frem i mødet med Dass. Haarberg er fremmedgjort over for selv sin norske fortid, og han er nødt til at praktisere en rekonstruktiv hermeneutik. Dass' og Haarbergs horisonter er ikke sammensmeltede. Det fremgår, at for Haarberg er «gammellutherske prester» (192) lige så svære at forstå som imamer fra Somalia. Her er historien virkelig gået tabt for ham. Haarberg beskriver sit eget omfattende traditionstab. Selv Norge efter 1814 som en luthersk præstestat må Haarberg stå uforstående overfor.

Jeg ved dog ikke, hvilket Nye Testamente Haarberg har læst. Ifølge ham er kvindens underordning total i NT åbenbart ligesom i Koranen. Det er en helt uholdbar påstand. Vi husker, at det var kvinderne der bragte evangeliet videre. Det er en ensidig læsning endog af Koranen, og det er en primitiv religionskritik, der finder «lighed» mellem apostlen Peter, Luther og Koranen og Petter Dass. Og det er forstemmende at se henvisning til Paulus 1. Korinterbrev om kvinder og se det sammenlignet med et enkelt løsrevet citat fra lyrikeren og forfatteren, der senere blev den islamistiske ideolog og martyr, Sayyid Qutbs *Milepæle* (1965) dvs. fra året før han blev henrettet. Her er historien og fremmedheden pludselig forsvundet for Haarberg, eftersom der i år 53 kan siges «det samme» som i 1965. Haarbergs fremskridtsmodernisme viser sig nu. Norge i 1600-tallet har en «slående» lighed med de kulturer «vi får innvandrere fra i dag» (201). Man skal have en lige så veludviklet evne til at se ligheder som Don Quixote for at få Tromsø i 1717 til at ligne Mogadishu i 2017. Det er en version af myten om, at muslimer endnu lever i middelalderen, vi får, mens vi oplyste er kommet langt videre.

Haarberg er optaget af, om de «nye landsmenn» kan eller bør læse Petter Dass. Og hvordan. Han har selv besvær med det på grund af den afgrundsdybe historiske afstand, der er mellem ham og Dass. Hvad er Haarbergs forslag til en Dass-pædagogik? «Vi» må holde op med at tænke på Dass som tidløs og som national. Han skal heller ikke være et forbillede eller profet. Han skal heller ikke læses religiøst. Det sidste bliver nu vanskeligt. Vi skal historisere radikalt, lyder Haarbergs læsnings-løsning. Haarberg slutter med, at det er, fordi Dass er eksotisk, at han giver anledning til diskussion. Dass er fremmed og underlig. Det

viser sig, at Dass kan hjelpe, hvad Duun ikke kunne. Med hvad? Med at «bygge bro mellem kulturer». Vi kan øve os på «å forstå det fremmede», og Haarberg mener nok de fremmede, og så kan «vi» forhandle med dem om «hva vi synes sømmer seg i dette landet» (209), som det stiger frem. Det er en pauver litteraturpædagogik, og hvad sømmer sig i Norge? Det er ikke svært at forstå andre kulturer. De er ikke adskilt af afgrunde, der skal bygges bro over.

Haarbergs bog er et anskueligt eksempel på, hvor vanskeligt det er at argumentere for, hvorfor staten skal støtte litteratur, når litteraturen ikke er national, og hvor vanskeligt det er at argumentere for, hvorfor man så skal undervise i Ibsen, Garborg, Kjærstad i skolen. Han ser ikke, hvordan nationale bevægelser trives i hele verden: tænk på Catalunya eller Skotland. Skotterne dyrker altså skotsk nationallitteratur. Haarberg mener heller ikke, at man kan bevare nationallitteraturen. Nej, for en «historisk epoke i vårt lands historie synes med dette å ha kommet til en slutt» (108). Eller «slik kan *Genanse og verdighet* leses som en historie om nasjonallitteraturens sørgelige endelikt» (123). Eller «nasjonallitteraturens epoke ser i 1996 definitivt ut til å være over, forbindelsen mellom nasjonen og litteraturen oppløst» (135). Vi får ikke noget at vide om de sidste 17 års «norske» postnationale litteraturs historie. Der er lidt om Øyvind Rimbereid, Ole Paus og Maria Skaranger. I hendes roman er der «et visst håp for fremtiden» (225). Er hun virkelig den eneste, der inkarnerer håbsprincippet?

Jeg forstår ikke, hvorfor Haarberg ikke slutter sin bog med en begejstret og stolt historie om, hvor god norsk litteratur er for tiden. Den er andre end Jo Nesbø. Der er Jon Fosse og Jan Kjærstad, der er Hanne Ørstavik og Vigdis Hjort, der er først og fremmest Karl Ove Knausgård. Og Gunnhild Øyehaug har netop vakt begejstring i USA. Sådan kunne man læse i den forbindelse: «Contemporary Norwegian fiction is astonishingly vital and various». En skam Haarberg ikke «lenger» elsker norsk samtidslitteratur.